

Основна економічна суперечність сучасної епохи: змістовне розширення парадигми теоретичного дослідження

Т. ДЕЙНЕКА

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

У статті досліджено основну економічну суперечність сучасної епохи, змістовно розширено парадигму теоретичного дослідження.

В статье исследовано основное экономическое противоречие современной эпохи, содержательно расширена парадигма теоретического исследования.

In the article the basic economic contradiction of modern times, substantially expanded paradigm of theoretical research.

Постановка проблеми. Специфіку людського буття ХХІ ст. визначають передусім глобалізація та інтелектуалізація, результати впливу яких проявляються у всіх сферах діяльності людини (в економіці, політиці, культурі тощо), змінюючи соціум у цілому. Нинішнє глобалізоване суспільство та глобалізована економіка поступово набувають ознак постіндустріалізму. За цих умов надзвичайно актуальним стає дослідження суперечностей становлення нової епохи та постановка проблеми стосовно їх сутності як рушійної сили розвитку суспільства. Важливим є багатосторонній теоретичний аналіз, який би враховував найбільш вагомі здобутки науки – філософської та економічної як нагромаджені до часу об'єктивації у глобальних масштабах названих мегатрендів (глобалізації та інтелектуалізації), так і в останні роки.

Протягом досить довгого історичного періоду (майже з минулого сторіччя – з 1917 до 1993 рр.) у вітчизняній науковій традиції превалювало єдине бачення сутності суперечностей – марксистське, яке пояснювало причину зміни формацій через розв'язання суперечності між працею і капіталом. Проте зміни, що відбулись в економіці та суспільстві (йдеться про формування ринкових відносин, зовнішньоекономічну відкритість країни, розширення міжнародних зв'язків у всіх сферах – господарських, політичних, культурних тощо), зумовили низку альтернативних досліджень за названою проблематикою.

З вітчизняних досліджень (останніх за часом), які у різних аспектах відображають суперечливість процесів і явищ, притаманних економіці та суспільству, що глобалізуються, необхідно назвати, передусім, роботи В. Геєця, А. Гальчинського, Д. Лук'яненка, А. Поручника, Я. Столярчук, В. Тарасевича, А. Філіпенка, Ю. Зайцева, В. Савчука та ін.

Постановка завдання. Відповідно до постановки проблеми, що зазначалась вище, метою публікації є з'ясування базових теоретико-методологічних підходів до аналізу суперечностей сучасного періоду розвитку суспільства. Завдання полягає у визначенні меж застосування марксизму для аналізу процесів, властивих етапу становлення постіндустріальної економіки та постіндустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи логіку заявленого наукового аналізу, передусім, необхідно підкреслити, що в суспільстві, яке живе в умовах ринкових відносин (і які ще довго зберігатимуться, одночасно змінюючись за змістом і формою їх прояву за поступового наближення економіки до постіндустріального стану), основна суперечність, виведена К. Марксом, лишатиметься принципово актуальною. Вона, як і до цього, виявлятиме себе в реаліях економіки як суперечність між приватною і суспільною працею. Разом з цим потрібно також зазначити, що сучасний капіталізм (спосіб виробництва, притаманний довгостроковому перехідному періоду до постіндустріалізму) є суттєво іншим порівняно з усіма його попередніми фазами – торгово-підприємницьким капіталізмом, промисловим і споживчим (сформованим у середині ХХ ст. і переважно поширеним у Західній Європі, США, а також деяких інших країнах).

У надрах вже нинішнього етапу розвитку суспільства набирають силу процеси утворення нового посткапіталістичного ладу. На підтвердження цього корисно навести думку М. Кастельса, яку також констатує Ф. Уєбстер, про те, що в глобальному масштабі інформаційна епоха породила системний капіталізм, за якого наступають зміни у відносинах власності, розподілі ресурсів та перспективах на майбутнє. Більше того, підкреслює науковець, лінія розподілу між працею та капіталом, яка слугувала



Рис. 1. Базові теоретико-методологічні підходи до аналізу суперечностей сучасного розвитку суспільства.

основою політичних відносин (та багато чого іншого) до самих останніх років ХХ ст., розвивається¹.

У сучасній економічній теорії існують різні підходи до ідентифікації процесів, що відбуваються нині в економіці та суспільстві в цілому. Йдеться про: а) існування капіталізму, але у певній новій його якості, б) виникнення принципово нового суспільно-економічного ладу. Визначаючи власну наукову позицію щодо цього, ми засновуємось на висновках А. Гальчинського, який стверджує таке: «Підготувавши необхідні передумови для утвердження постіндустріального суспільства, капіталізм почав сам себе заперечувати. У його підвалинах стали зароджуватись і набувати дедалі більшої ваги принципово нові структури, які, зберігаючи риси капіталізму, водночас відбивають специфіку іншого устрою»².

На нашу думку, у перехідному періоді до постіндустріальної економіки та постіндустріального суспільства дійсно відбуваються певні зміни існуючих капіталістичних відносин (їх модифікація, трансформація тощо). Проте це – проміжні результати глибинних процесів самозаперечення капіталізму, що реалізуються через механізм відтворення суперечності (послідовного переходу від тотожності, суттєвої розбіжності, протилежності до кінцевої стадії – конфлікту).

Досліджуючи функціональні межі капіталізму, А. Гальчинський визначає сучасну епоху як період завершення каденції капіталізму, його самозаперечення та становлення посткапіталістичного суспільства і формування основ метаекономіки, підкреслюючи при

цьому як одне з визначальних завдань політичної економії необхідність системних досліджень названої проблематики³. Здійснюючи власну спробу долучитись до процесів наукового аналізу, ми визначаємо принцип теоретичного обґрунтування наукової проблеми так: суперечності сучасного розвитку суспільства мають вивчатись за використання фундаментальних положень, напрацьованих політичною економією при дослідженні всіх попередніх стадій капіталізму; одночасно вивченню мають піддаватись реалії нинішнього буття соціуму – глобалізація, інформатизація, поширення знань, результатів науково-технічного прогресу, зростання ролі людини та інші визначальні процеси сучасності. Ми вбачаємо необхідність розширення парадигмального поля – в якому відображається наукова думка щодо сутності економічних та соціальних суперечностей нинішнього часу, в яких виражається специфіка розвитку людства в період започаткування постіндустріальних відносин.

Як визначальні ми обрали такі напрями філософської та економічної думки: 1) класичну філософію – безпосередньо діалектику Г. В. Ф. Гегеля; 2) філософію марксизму (діалектичний матеріалізм) та економічний напрям цієї школи; 3) теорію синергетики; 4) інституціоналізм за основними напрямами досліджень науковців цієї школи; 5) у тому числі окремо виділили концепції постіндустріального суспільства як особливого напрямку досліджень у межах інституціональної теорії; 6) теорії глобалізації (рис. 1).

¹ Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М.: Аспект Пресс, 2004. – С. 146.

² Гальчинський А. За межами капіталізму / А. Гальчинський. – Економіка України. – 2011. – №9. – С. 7.

³ Там само.

Цей вибір є, на нашу думку, основою концептуальної визначеності меж аналізу суперечностей розвитку світу, що глобалізується. Названі теорії, збагачені дослідженнями наших сучасників, дозволяють обґрунтувати сутність суперечностей та пояснити причини їх специфічності. Здійснюючи такий аналіз, ми зосереджуємо увагу здебільшого на марксизмі, з огляду на те, що саме завдяки марксистській політекономії економічні суперечності (згідно з К. Марксом, передусім, суперечність між працею і капіталом, яка аксіоматично визнавалась основною суперечністю епохи капіталізму) набули визнання як центральних у соціумі, а також як таких, що істотним чином визначають зміни в суспільстві. Інші базові теоретико-методологічні підходи до аналізу суперечностей сучасного розвитку суспільства в цій статті будуть розглянуті побіжно – в контексті теоретичного аналізу основної економічної суперечності.

Суперечності сучасного глобалізованого розвитку суспільства є певною (відповідно детермінованою) історичною формою. Зважаючи на це, для аналізу названої проблеми застосування філософських принципів розуміння світу є не тільки можливим, але й необхідним. Сучасна діалектика, а отже, і розуміння суперечностей, за вихідне положення має ідеї філософів античності; філософію Нового часу (XVI–XVII ст.), відзначену здобутками таких видатних науковців, як Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц. Особливе місце в методології, яка до цього часу застосовується (у тому числі, також і до аналізу процесів планетарного розвитку та суперечностей, що його супроводжують), посідає трансцендентально-критична філософія (І. Кант, Г. В. Ф. Гегель).

Особливого виокремлення потребує гегелівська теорія суперечності. Г. В. Ф. Гегель стверджував, що «суперечність рухає світом», у ній «корінь будь-якої життєвості та пульсації», «джерело будь-якого руху»⁴. Обґрунтування положення про те, що джерело руху закладено у самому предметі, зробило суперечність центральною категорією діалектики (на відміну від метафізичної концепції розвитку, за якої джерелом руху є зовнішній поштовх – певні обставини або умови).

За нашим переконанням, можливості марксизму при вивченні суперечностей не вичерпані. Важливим є те, що суперечності були досліджені К. Марксом не лише гносеологічно (в межах філософії й теорії пізнання), а й онтологічно, ґрунтуючись на вченні про буття, що дозволяє і нині чітко іден-

тифікувати економічні суперечності як політико-економічну категорію.

Варто зазначити, що радянська наука досить активно вивчала проблеми суперечностей капіталістичної системи господарства (враховуючи статус марксизму як базової концепції державної ідеології). Проте такі дослідження здебільшого концентрувались навколо проблеми суперечності між суспільним характером виробництва та приватнокапіталістичним характером привласнення й відносились до сфери виробничих відносин. Для розуміння особливостей сучасного періоду розвитку суспільства важливим стає розширення меж, в яких визначається поле досліджень: необхідним є вивчення економічних суперечностей, що змістовно та категоріально визначаються як ширші, порівняно з суперечностями сфери виробництва.

Економічні відносини, а отже, і суперечності відповідного змісту, охоплюють також нематеріальну сферу. Специфіка сучасного періоду полягає у тому, що розвиток супроводжується становленням новітніх (постіндустріальних) відносин, які безпосередньо пов'язані з розвитком нематеріальної сфери. Для постіндустріального суспільства, яке перебуває нині в стадії початкового формування, властиве розширення сфери виробництва на основі виробництва інтелектуального.

На сучасному етапі світогосподарського розвитку (зумовленого поширенням науки, інформації, знань, у цілому становленням постіндустріальних відносин в суспільстві) відбуваються корінні зміни змісту праці та власності; з'являються їх нові суспільно-економічні форми. Зародження та розвиток визначальних суперечностей сучасності зумовлений тим, що праця стає все більш інтелектуальною, а власність, яка у перехідному періоді до постіндустріальної економіки передбачає особливості реалізації майнових прав на інтелектуальний продукт, у перспективі трансформується, шляхом витіснення приватної власності на засоби виробництва власністю особистою.

В умовах індустріального суспільства механізм господарювання – система матеріальних форм, методів, інструментів організації господарської діяльності – опосередковує реалізацію приватної власності на засоби виробництва та продукти праці. Цей процес супроводжувався основною суперечністю – між привласненням і відчуженням. Науковці відзначають, що подальший прогрес у сфері економіки можливий лише через ліквідацію відчуження від праці, тобто шляхом об'єднання власника засобів виробництва і виробника в одному суб'єкті гос-

⁴ Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук [Електронний ресурс] / Г. В. Ф. Гегель. Т. 1. Наука логики. – М.: «Мысль», 1974. – С. 280 – Режим доступу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000426/index.shtml>.

подарювання, що властиво для особистої власності нового типу⁵.

Насамперед потрібно акцентувати на тому, що період глобалізації фактично збігається з розвитком капіталізму на його монополістичній стадії: економічний розвиток кінця XIX ст. супроводжують поява картелів, синдикатів і, відповідно, умов транснаціоналізації виробництва і капіталу. На початковій стадії досліджуваного періоду суперечність між всезагальним характером праці і приватнокапіталістичною формою привласнення існувала вже явно. Водночас, особиста власність фактично була виключена з економічних (переважно виробничих) відносин. Отже, при домінуванні у згаданий історичний інтервал часу основної суперечності капіталізму (яка полягає у тому, що продукт суспільної праці привласнюється капіталістом) привласнення / відчуження продукту інтелектуальної діяльності ідентифікуються як несуттєві розбіжності (тотожність).

Невідповідність у відносинах привласнення / відчуження інтелектуального продукту активно почала виявляти себе в період розвитку монополістичної конкуренції – ринкової структури, заснованої на механізмі нецінових переваг (диференціації товарів і послуг на основі брендингу). На нашу думку, саме той час, коли транснаціональні компанії почали здійснювати (і продовжують здійснювати нині) активну експансію на світових товарних ринках за допомогою об'єктів інтелектуальної власності, втілених передусім у торгові марки, виникли й розвинулись суттєві розбіжності привласнення / відчуження.

Нинішній (кінець XX – початок XXI ст.) період глобалізації є одночасно сучасною стадією якісних системних змін світового господарства (перехідною стадією від розвинутої індустріальної економіки до постіндустріальної, що започатковується). Його відмінністю є сформованість, а отже, чітка визначеність протилежностей привласнення / відчуження. У наш час інновації (винаходи, наукові відкриття, будь-які новітні ідеї, що набувають ознак комерційного продукту) є джерелом зростання прибутку корпорацій, який утворюється через реалізацію інтелектуальної складової у вартості товару. Прагнення сучасних, зокрема глобальних ТНК, отримати прибуток за допомогою механізму приватнокапіталістичного привласнення, таким чином, суперечить інтелектуальному характеру праці, яка критично важлива для створення продукту і у суб'єктів якої виникає власність – особиста власність на інтелек-

туальний продукт, умови, засоби інтелектуальної діяльності й власне на інтелектуальну діяльність як таку.

За нашим висновком, на сучасному етапі розвитку (який визначається нами як довгостроковий за часом перехідний період суспільства до постіндустріалізму) розв'язання основної економічної суперечності, що проявляється у сфері відносин праця / власність, відбутись не може. Причина полягає у тому, що за глобального капіталізму економічна влада утримується на відносинах панування та підкорення. Зважаючи на це, ліквідація суперечності між привласненням і відчуженням означає знищення власне основи цієї влади. З цього випливає, що суперечність між працею і капіталом (точніше між працею інтелектуального працівника і глобальним капіталом) може бути вирішено лише в умовах більш розвинутої форми власності – такої, що притаманна постіндустріальним економічним відносинам.

Розширення парадигми теоретичного дослідження основної суперечності сучасної епохи потребує розгляду наукових позицій марксизму у порівнянні. Важливим, насамперед, є обґрунтування причин економічного розвитку суспільства Й. Шумпетером, який стверджував, що розв'язання суперечностей у суспільстві має йти не через антагонізми та карколомну руйнацію, а через руйнацію «творчу». На думку Й. Шумпетера, капіталізм містить у собі джерела власної загибелі, але в іншому розумінні, ніж це мав на увазі К. Маркс. Суспільство обов'язково переросте капіталізм, але це станеться тому, що досягнення капіталізму зроблять його зайвим, а не тому, що внутрішні суперечності призведуть до неможливості його подальшого існування⁶. Отже, К. Маркс вів мову про деструктивне заперечення, а Й. Шумпетер – про зняття суперечності, тобто про включення у перетвореному вигляді у склад нового суспільного феномена певних корисних для майбутнього розвитку елементів, якості, яка існувала до цього.

Й. Шумпетер показав суперечливість світогосподарського та макроекономічного розвитку та визначив рушійні сили прогресивних змін. На рівні високого теоретичного обґрунтування науковець пояснив дію механізму, який зумовлює процес розвитку: економіка (передусім, глобальна) за своєю сутністю є системою; поява нового ендогенного чинника зумовлює появу і розвиток протилежностей. Це веде до того, що попередня форма існування єдності

⁵ Колпакова Г. М. Постэкономический механизм хозяйствования как форма реализации личной собственности нового типа / Г. М. Колпаков // Актуальные проблемы социально-экономического развития России. – 2011. – №1. – С. 124.

⁶ Schumpeter Y. Imperialism and Social Classes. Two essays by Joseph Schumpeter [Електронний ресурс] / Y. Schumpeter. – N. Y. : A MERIDIAN BOOK Published by The World Publishing Company. – Режим доступу : <http://mises.org/books/imperialism.pdf>.

продуктивних сил і виробничих відносин руйнується внаслідок утворювального (творчого) процесу побудови більш прогресивного способу виробництва, який поєднує руйнування і створення в одному періоді.

У науковій спадщині марксизму також надзвичайно значущим для розуміння суперечностей (причин їх виникнення, руху, зміни форм тощо) є визначення системи. Для з'ясування методологічних принципів аналізу природи суперечностей, що виникають у сучасних економічних системах і в світовій господарській системі в цілому, важливим є положення, висунуте К. Марксом та Ф. Енгельсом, яке полягає у тому, що особливості розвитку якісно детермінованих систем визначаються їх реальними, передусім специфічними суперечностями. Тобто вчення про суперечності в марксистській традиції філософської та політико-економічної думки, засноване на діалектиці (на законах єдності та боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних та якісних змін, заперечення заперечення), надає ефективний інструментарій пояснення розбіжностей економічного розвитку макросистем різних країн. Одночасно діалектичний матеріалізм дозволяє пояснити зв'язок змін в економіці та в соціумі, виходячи з того, що вплив розвитку суперечностей охоплює всі сторони життя суспільства. Діалектика дозволяє забезпечити системність аналітики взаємозалежності процесів формування, функціонування та розвитку в контексті досліджень «глобалізована економіка – глобалізоване суспільство».

Сучасні дослідження глобальної економічної системи істотним чином ґрунтуються на концептуальних принципах теорії систем, зокрема відображаючи при цьому суперечності світового розвитку. Варто назвати такі з них: теорія імперіалізму та неоколоніалізму (О. Бауер, Р. Гільфердінг); теорія модернізації (М. Вебер, Т. Пірсон, Ш. Ейзенштад; у рамках інституціоналізму – Г. Мюрдаль), яка істотно пов'язана з концепцією неоеволюції; концепція розвитку глобальної системи або інакше – метатеорія залежності (Р. Пребиш); концепція світової системи (І. Валлерстайн); концепція стадій росту (У. Ростоу); теорія глобальної взаємозалежності (Р. Купер); концепція рівного партнерства (Л. Персон) та інші.

Сучасні дослідження процесів, що відбуваються на міжнародному рівні (економічних, політичних, соціальних та ін.) та здійснюються за принципами системного аналізу, істотним чином ґрунтуються на

наукових здобутках К. Маркса, Й. Шумпетера, М. Кондратьєва, Р. Солоу, О. Тоффлера. Потрібно також зазначити, що названі теорії є одночасно вихідними джерелами формування ідей синергетичного бачення світу. В умовах інтенсивних процесів розвитку бізнесу, зростання трансграничних потоків товарів, капіталу, послуг, робочої сили тощо глобалізацію як процес, що істотно визначає не лише світову економіку, але також майбутнє планети і людства у цілому, не можна аналізувати інакше, ніж за системним підходом. Суто предметний аналіз дозволяє забезпечити лише з'ясування виокремлених елементарних складових, проте для пізнання «універсуму» – світу як єдиного цілого (за термінологією, прийнятою в класичній філософії), необхідне застосування методології, що дозволяє вивчення складних систем.

На нашу думку, сучасна наукова практика у сфері міжнародного економічного аналізу дозволяє більш продуктивно використати марксистське вчення про суперечності, ніж це робила радянська економічна та філософська школа. Йдеться про дослідження систем у теорії синергетики, яка є вченням про самоорганізацію складних систем, а також про перетворення хаосу на порядок. Синергетика є змістовно близькою до теорії нелінійної динаміки та теорії динамічних систем. При цьому одночасно необхідно зауважити розбіжності названих теорій, що є надзвичайно важливим для розуміння основної економічної суперечності сучасної епохи. Основним критерієм розбіжності у поглядах науковців щодо проблеми розвитку систем (у тому числі соціально-економічних) є визнання / ігнорування флуктацій – випадкових відхилень від певного середнього стану. Саме їх дія зумовлює еволюційні зміни, революції, катастрофи тощо.

Теорія синергетики (у широкому розумінні цього теоретико-методологічного підходу) добре узгоджується з інституціональною теорією. Це обумовлено значним чином тим, що в обох напрямках наукової думки досліджуються зазначені дві фази системного розвитку – порядок і трансформація.

Названі теорії (синергетика та інституціоналізм) дійсно тісно поєднуються. Інституту, відповідно до його природи, за Т. Вебленом («старий інституціоналізм»), властива «неперервність» як самопідтримуючому та самовідтворювальному соціальному феномену⁷. Д. Норт (неоінституціоналізм) визначив інституціональні зміни як головні детермінанти соціального та економічного розвитку⁸. Р. Нельсон,

⁷ Сопин В. С. Эволюционная теория в экономической науке: проблемы и перспективы [Електронний ресурс] / В. С. Сопин // Проблемы современной экономики. – №3 (31). – 2009. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2687>.

⁸ Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики : [пер. з англ.] / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги «Начало», 1997. – С. 133.

С. Уінтер⁹ та інші представники еволюційного інституціоналізму розглядають економіку як динамічну систему, господарські зміни уподібнюють змінам у живій природі, наголошують на незворотності у часі (як і економічна синергетика). «Новий французький інституціоналізм» (Л. Тевено, Л. Болтянски, О. Фаворо, Ф. Емар-Дюверне) визначає економіку як підсистему суспільства; раціональність (щодо поведінки, руху, який націлений на досягнення рівноваги та способу координації) визнає «окремим випадком»¹⁰.

В інституціоналізмі необхідно особливим чином виокремити парадигму постіндустріалізму, оскільки сучасні суперечності розвитку соціуму (у тому числі також в економічній сфері) безпосередньо пов'язані з трансформаційними процесами переходу від індустріального суспільства до постіндустріального. Незважаючи на те, що суперечності сучасної транзиції змістовно відрізняється від тих, які існували за попереднього перехідного періоду, принцип їх виникнення та розв'язання проявляє себе так само, як свого часу він «спрацював» при переході відносин, властивих доіндустріальному суспільству на рівень індустріальних.

І. Валлестайн зазначає, що нинішня епоха є переходом до нової світової системи, О. Тоффлер – що змінюється вся інституціональна система суспільства, а не лише його функціональні та світоглядні засади, А. Гальчинський – що нині епоха індустріалізму відходить у минуле, а їй на зміну приходить епоха постіндустріалізму. Зважаючи на особливу значимість дослідження названих процесів, ця проблематика, зокрема аспект з'ясування природи суперечностей в економіці та суспільстві, що глобалізуються, потребує подальшого поглибленого розгляду.

Висновки. За результатами наукового аналізу проблеми, якою є змістовне розширення парадигми теоретичного дослідження суперечностей сучасної епохи, нами отримані такі висновки:

1. Для дослідження природи суперечностей сучасного суспільства визначально значущими є такі спрямування філософської та економічної думки: класична філософія (діалектика Г. В. Ф. Гегеля), філософія марксизму (діалектичний матеріалізм), теорія синергетики, інституціоналізм, у тому числі, окремо концепції постіндустріального суспільства, теорії глобалізації;

2. Сучасному етапу економічної глобалізації порівняно з його попередніми періодами властиві докорінні зміни праці та власності: а) праця у пере-

хідному періоді до постіндустріальної економіки стає все більш інтелектуальною; б) власність передбачає особливу форму реалізації майнових прав на інтелектуальний продукт, а у перспективі трансформується, шляхом витіснення приватної власності на засоби виробництва, власністю особистою. Саме у цих сферах суспільних відносин зароджуються та розвиваються визначальні для розвитку соціуму суперечності, що виявляють себе, передусім, як суперечності змісту та суспільно-економічної форми.

3. Основи філософського аналізу зміни форм, в яких перебуває суперечність (тотожність–суттєві розбіжності–протилежності–суперечність) є визначальною методологією, яка повинна використовуватись при розгляді процесів і явищ виникнення, розвитку та розв'язання глобальних економічних суперечностей. Застосування діалектики як бази доведення дозволило: а) забезпечити подальший розвиток міжнародного економічного аналізу від ретроспективи (капіталізму монополістичній стадії) до перспективи (постіндустріалізму), б) дослідити повний цикл перетворень суперечності привласнення / відчуження, що об'єктивуються у сфері відносин праця / власність.

4. Відмінністю нинішнього періоду глобалізації, який за часом збігається з перехідною стадією розвитку суспільства від розвинутої індустріальної економіки до постіндустріальної є сформованість протилежностей привласнення / відчуження. Прагнення великих корпорацій (зокрема, глобальних ТНК) отримати прибуток за допомогою механізму приватнокапіталістичного привласнення протистоїть інтелектуальній праці людей, які володіють засобами виробництва (знаннями) і, у яких виникає особиста власність на а) інтелектуальний продукт, б) умови інтелектуальної діяльності, в) засоби такої діяльності та г) власне на інтелектуальну діяльність як таку. Проте, незважаючи на чітку визначеність протилежностей у межах зростаючої суперечності, її розв'язання на нинішньому етапі розвитку соціуму відбутись не може. Причиною є те, що за глобального капіталізму економічна влада утримується на відносинах панування та підкорення. Зважаючи на це, ліквідація суперечності між привласненням і відчуженням означає знищення власне основи цієї влади. З цього випливає, що проблему суперечності між працею і капіталом (точніше між працею інтелектуального працівника і глобальним капіталом) може бути вирішено лише в умовах більш розвинутої форми власності, притаманної постіндустріальним економічним відносинам.

⁹ Нельсон Р. Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер. – М. : Дело, 2002. – 536 с.

¹⁰ Питьев С. О. Исходная и основная формы институциональных отношений / С. О. Питьев // Вестник Самарского финансово-экономического института. – 2011. – №3 (11). – С. 4–12.